

Piotr Majer

MAŁŻEŃSTWO KANONICZNE OSÓB PO ROZWODZIE CYWILNYM

Wstęp

Z danych opublikowanych przez Główny Urząd Statystyczny wynika, że liczba rozwodów w 2018 r. równała się jednej trzeciej liczby zawieranych w tym samym roku małżeństw (cywilnych)¹. Rozwodzi się co trzecie małżeństwo. Średni czas trwania małżeństwa wynosi 14 lat. Problem rozwodów, sam w sobie bardzo doniosły, przekłada się nadto na szereg innych sfer życia, w tym także na sytuację osób, które po rozwodzie pragną zawrzeć małżeństwo z kimś innym.

Coraz częściej w kancelariach parafialnych i kuriach diecezjalnych duszpasterze podczas przygotowania do zawarcia małżeństwa i pracownicy kurii stają przed problemem małżeństw zawieranych przez osoby, które już były związane cywilnie z kimś innym, rozwiodły się, a teraz chcą zawrzeć małżeństwo – tym razem kanoniczne, w zamiarze ważne – z kolejną osobą. Przedmiotem rozważań zawartych w niniejszym opracowaniu jest sytuacja tych, którzy żyli dotychczas w małżeństwach z punktu widzenia prawa kanonicznego nieważnych, czyli w związkach tylko cywilnych. Nie chodzi natomiast o osoby, które zawierały kanoniczne małżeństwo, rozwiodły się cywilnie i uzyskawszy stwierdzenie nieważności małżeństwa pragną zawrzeć nowe kanoniczne małżeństwo.

Ks. dr hab. PIOTR MAJER, prof. UPJPII, kierownik Katedry Prawa o Kościelnej Misji Nauczania i Uświęcania, Wydział Prawa Kanonicznego, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie; ul. Kanonicza 9/408, 31-002 Kraków, Polska; e-mail: piotr.majer@upjp2.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-9516-8839>

¹ W 2018 r. zawarto nieco ponad 192 tys. związków małżeńskich, a rozwiązanych przez rozwód zostało prawie 63 tys. Zob. Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja demograficzna Polski do 2018 r. Tworzenie i rozpad rodzin* (1.08.2019), s. 89, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/sytuacja-demograficzna-polski-do-2018-roku-tworzenie-i-rozpad-rodzin,33,2.html> [dostęp: 7.12.2019].

Pomijamy skomplikowany problem moralny, jaki rodzi się przy próbie odpowiedzi na pytanie, czy rzeczywiście można się cieszyć z tego, że ktoś, kto dotychczas „żył w grzechu”, teraz chce zawrzeć sakramentalne małżeństwo, będzie mógł przystępować do sakramentów św., żyć zgodnie z moralnym nauczaniem Kościoła? Tymczasem za rozwodem, niezależnie od tego, jak by oceniać małżeństwo tylko cywilne zawierane przez katolików, stoją zawsze ludzkie tragedie: wykorzystanie czyjegoś uczucia, nadużycie zaufania w stosunku do innej osoby, która kiedyś wiązała z kimś życiowe plany i nadzieje, konflikty, nierzadko zdrada partnera², opuszczenie dzieci... Problem ów potęguje się zwłaszcza wówczas, gdy małżeństwo było zawierane z osobą nieochrzczonej albo niekatolikiem, który nie dochodząc niuansów prawa kanonicznego mógł być w dobrej wierze przekonany, że zawiera prawdziwe małżeństwo. Dlatego tradycyjnie prawo kanoniczne, nawet jeśli małżeństwa tylko cywilne między katolikami ocenia negatywnie, jako pierwszorzędnym celem stawia podjęcie działań w kierunku uważnienia nieprawidłowego związku, a nie wzywania do rozwodu, aby radykalnie położyć kres moralnie nieakceptowalnej sytuacji³.

Z zawieraniem małżeństw przez osoby po rozwodzie cywilnym wiążą się trzy zagadnienia, które zostaną omówione na dalszych stronach: (1) stwierdzenie stanu wolnego takiej osoby, (2) problem zobowiązań naturalnych, jakie zaciągnęła w poprzednim związku oraz (3) wpływ doświadczenia nie-

² Oczywiście takie zachowanie nie może być stawiane na równi z niedochowaniem wierności małżeńskiej. Jeżeli nawet można by dopatrywać się pewnej analogii, to trzeba mocno podkreślić, że w przypadku związków niemałżeńskich racją obowiązku wierności nie jest powinność wynikająca z wzajemnego pełnego oddania się i przyjęcia mężczyzny i kobiety (zob. kan. 1057 § 2), ale raczej lojalność wobec partnera. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

³ Zob. kan. 1675 KPK/83, a w sposób bardziej wyrazisty, odpowiadający mu kan. 1676 sprzed reformy dokonanej przez papieża Franciszka na mocy motu proprio: Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandam reformantur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-70; tekst polski: Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski)*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej cyt.: MIDI].

udanego związku cywilnego na pojmowanie małżeństwa i konsens małżeński.

1. Stwierdzenie stanu wolnego

Zagadnienie to było wielokrotnie opisywane w literaturze kanonicznej, zwłaszcza gdy chodzi o niekatolików⁴, dlatego ograniczymy się do najistotniejszych kwestii. Wiadomo, że po interpretacji autentycznej dawnego kan. 1686 z 11 lipca 1984 r., do stwierdzenia stanu wolnego tych, którzy będąc zobowiązani do zachowania formy kanonicznej – a więc w sytuacji, gdy przynajmniej jedno z nupturientów jest katolikiem (zob. kan. 1117) – usiłowali zawrzeć małżeństwo wobec urzędnika cywilnego lub niekatolickiego szafarza, nie jest konieczne przeprowadzanie procesu sądowego o stwierdzenie nieważności małżeństwa opartego na dokumentach, ale wystarczy badanie przedmałżeńskie, zgodnie z przepisami kanonów 1066-1067⁵. Wystarczy zatem starannie zweryfikować dokumenty, zwłaszcza akt

⁴ Zob. m.in.: Adamowicz 2008, 39-62; Majer 2011, 207-12; Jakubiak 2013, 25-72; Nowicka 2014, 119-35.

⁵ Interpretacja autentyczna została promulgowana w AAS 76 (1984), s. 747; tekst polski w: *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego*. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego, red. P. Majer, Wolters Kluwer Polska, Kraków 2011, s. 1328. Papieska Rada do Spraw Tekstów Prawnych w odpowiedzi z dnia 18 listopada 2015 r. (Prot. N. 15182/2015) uznała, że interpretacja autentyczna dawnego kan. 1686 zachowuje ważność w stosunku do obowiązującego kan. 1688 po reformie MIDI. Interpretację tę zawiera art. 5 § 3 i art. 297 § 2 *Dignitas connubii*. Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „*Communicationes*” 37 (2005), s. 11-92. Problem pojawia się natomiast w odniesieniu do prawa Kościołów wschodnich – ponieważ w motu proprio *Mitis et misericors Iesus* nie ma analogicznego dawnego kan. 1372 § 2 Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich, który recypował wspomnianą interpretację autentyczną do prawa wschodniego. Franciscus PP., *Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis et misericors Iesus quibus canones Codicis Canonum Ecclesiarum Orientalium de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformantur* (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 946-57; tekst polski: Franciszek, *List apostolski motu proprio Mitis et misericors Iesus reformujący kanony Kodeksu Kanonów Kościołów Wschodnich dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski)*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015. *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (18.10.1990), AAS 82 (1990), s. 1045-363; tekst polski: *Kodeks Kanonów Kościo-*

chrztu strony katolickiej – nie musi być to koniecznie akt chrztu tej osoby, która chce zawrzeć małżeństwo, jeśli nie jest katolikiem⁶ – by stan wolny był stwierdzony zgodnie z przepisami prawa. Gdyby jednak wyłoniły się poważne trudności i wątpliwości, których nie da się wyjaśnić w drodze postępowania administracyjnego, sprawę należy skierować na drogę sądową⁷.

Wyżej wspomniana interpretacja autentyczna z 11 lipca 1984 r. dała asumpt do teoretycznych rozważań na temat waloru prawnego małżeństwa cywilnego zawieranego przez katolików⁸. W tym miejscu jednak poprzestaniemy na kilku uwagach natury praktycznej.

Stwierdzenie stanu wolnego w przypadku małżeństw cywilnych zawieranych przez katolików (gdyby przynajmniej jedna ze stron należała do Kościoła katolickiego) określa się w Polsce potocznie jako *nihil obstat*⁹, dla odróżnienia tego postępowania administracyjnego od procesu sądowego o stwierdzenie nieważności małżeństwa.

Podobnie jak w przypadku katolików należy postępować, gdy poprzedni związek cywilny był zawarty z niekatolikiem obrządku wschodniego (np. wiernym Kościoła prawosławnego). Ponieważ u chrześcijan wschodnich do ważności małżeństwa wymaga się dochowania świętego obrzędu (*ritus sacer*), obejmującego błogosławieństwo kapłańskie, jeśli przestano na zawarciu małżeństwa cywilnego, nie jest potrzebne wszczynanie procesu sądowego o stwierdzenie nieważności małżeństwa, ale tego rodzaju przypadki powinny być rozstrzygane przez ordynariusza miejsca lub proboszcza, po za-

łów Wschodnich promulgowany przez papieża Jana Pawła II, tłum. L. Adamowicz, M. Dyjakowska, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej Gaudium, Lublin 2002 [dalej cyt.: KKKW]. Papieska Rada do Spraw Tekstów Prawnych w odpowiedzi z dnia 25 listopada 2015 r. (Prot. N. 15170/2015) uznała, że zgodnie z obowiązującym kan. 1374 KKKW w Kościołach wschodnich dla stwierdzenia stanu wolnego osoby, która będąc zobowiązana do formy kanonicznej zawarła małżeństwo cywilne, trzeba przeprowadzać oparty na dokumentach proces sądowy o stwierdzenie nieważności małżeństwa z tytułu braku formy.

⁶ Wiąże się to nieraz z trudnościami, bowiem niekatolicki nupturient nierzadko nie może lub nie chce skontaktować się z byłym cywilnym współmałżonkiem. Bywa i tak, że ów współmałżonek odmawia współpracy (trzeba wówczas działać *ex officio*). Niekiedy niekatolik w ogóle nie wie, jakiego wyznania była osoba, z którą zawarł cywilny związek.

⁷ Zob. Stankiewicz 2007, 32-33.

⁸ Zob. de Diego-Lora 1984, 795-803; Andrés 1984, 389-92.

⁹ Zob. Wenz 2008, 88-90.

sięgnięciu rady ordynariusza, w ramach dochodzenia przedślubnego¹⁰. W przypadku chrześcijan wschodnich nie można jednak posłużyć się świadectwem chrztu, bowiem przepisy obowiązujące w danym Kościele wschodnim nie muszą nakazywać dokonywania adnotacji o zawartym małżeństwie w akcie chrztu, tak jak jest to w prawie Kościoła katolickiego¹¹. Trzeba zatem oprzeć się na innych dowodach, z których najważniejszymi będą zaprzysiężone zeznania samego nupturienta oraz świadków.

Inaczej sprawy się mają, gdy związek cywilny zawarły osoby, które do ważności małżeństwa nie były zobowiązane do zachowania określonej formy religijnej. Będzie tak w przypadku nieochrzczonych oraz chrześcijan proveniencji protestanckiej, a także anglikanów¹². W ich przypadku fakt zawarcia małżeństwa cywilnego – jeżeli żadna ze stron nie była zobowiązana do zachowania formy kanonicznej lub świętego obrzędu, czyli żadna ze stron związku cywilnego nie była katolikiem lub chrześcijaninem wschodnim – rodzi domniemanie zawarcia małżeństwa ważnego, nierozzerwalnego i – jeśli zostało zawarte przez dwie osoby ochrzczone – sakramentalnego. Nie uznaje się żadnej pozakościelnej formy stwierdzenia stanu wolnego, rozwiązania małżeństwa (rozvodu), unieważnienia go czy stwierdzenia jego nieważności. Dlatego nawet gdyby zainteresowana strona utrzymywała, że małżeństwo zostało już rozwiązane i przedstawiała potwierdzające to dokumenty, które uznawałaby za wystarczające, nie wolno dać wiary ani takim dokumentom, ani zapewnieniom, ale poinformować, że wobec Kościoła katolickiego, który w ocenie sytuacji opiera się na prawie Bożym, węzeł małżeński uznaje się

¹⁰ *Supremum Signaturae Apostolicae Tribunal, Responsum in casu particulari* (3.01.2007), „Periodica” 97 (2008), s. 45-46. Procedurą administracyjną nie można się jednak posłużyć, jeśli zaistniałaby wątpliwość, czy dane małżeństwo nie mogło być zawarte bez dochowania „świętego obrzędu” ze względu na istniejącą poważną niedogodność lub gdyby jedna ze stron w czasie zawierania małżeństwa nie była ochrzczone, ewentualnie gdyby zrodziła się inna poważna wątpliwość. W przypadku takich wątpliwości sprawę musiałyby rozstrzygnąć właściwy sąd kościelny, nie zaś ordynariusz lub proboszcz. Szerzej zob. Majer 2009, 553-63; Nowicka 2012, 173-249.

¹¹ Zob. kan. 1122 § 1 i 2 KPK/83.

¹² W Kościele polskokatolickim w RP, podobnie jak i w Kościele katolickim, na mocy § 47 *Prawa Małżeńskiego Kościoła Polskokatolickiego w RP* uchwalonego 20 czerwca 2003 r. kościelna forma zawarcia małżeństwa jest wymagana do jego ważności [zob. Kijas 2004, 290]. Przy stwierdzaniu stanu wolnego wiernych Kościoła polskokatolickiego obowiązują zatem zasady analogiczne do przedstawionych dla Kościoła prawosławnego.

za nadal istniejący. Do stwierdzenia stanu wolnego nie wystarcza wówczas postępowanie administracyjne w kurii diecezjalnej, ale sprawę należy skierować do sądu kościelnego¹³.

Oczywiście przekazanie sprawy do sądu kościelnego ma sens tylko wtedy, gdy pojawiają się jakieś przesłanki do stwierdzenia nieważności małżeństwa¹⁴. Nie można traktować sądu jak instytucji administracyjnej, która udzieli rozwodu. Dlatego błędem byłoby udzielanie nupturientom w kurii diecezjalnej czy w parafii wyjaśnienia dającego się streścić w zdaniu: „my nie możemy zezwolić na zawarcie małżeństwa, trzeba iść do sądu kościelnego”. Taka informacja może rodzić fałszywe przekonanie, że właściwie chodzi tylko o odmienny organ i odmienną procedurę, którą trzeba zastosować, a samo stwierdzenie stanu wolnego jest przesądzone. Tymczasem różnica jest istotna, bowiem w drugim przypadku domniemywa się ważność zawartego małżeństwa, a w sądzie kościelnym można stwierdzić nieważność małżeństwa tylko wówczas, gdy istnieje ku temu tytuł prawny, co przecież nie zachodzi w każdym przypadku. Nie można zatem przyczyniać się do błędnego przekonania osób chcących zawrzeć małżeństwo w takiej sytuacji, że chodzi jedynie o biurokratyczną procedurę, która w każdym przypadku zakończy się udzieleniem zezwolenia na zawarcie małżeństwa.

W związku z powyższym nasuwa się kilka praktycznych wskazań. Po pierwsze, osoby odpowiedzialne za formację księży powinny stale pouczać duszpasterzy o tych zasadach. Trzeba bowiem przyznać, że niektórzy księża nie orientują się w obowiązującym prawie i chcą w stosunku do niekatolików aplikować te same kryteria, które stosuje się do katolików: skoro nie było ślubu kościelnego, rozwód cywilny załatwia sprawę, a węzeł nie istnieje. Dlatego nowy *Dekret ogólny Konferencji Episkopatu Polski o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawar-*

¹³ Nawet gdyby prawo Kościoła lub wspólnoty wyznaniowej, pod rządami którego to prawa małżeństwo zostało zawarte, znało instytucję stwierdzenia nieważności małżeństwa, i tak należałoby odnieść się do sądu kościelnego Kościoła katolickiego w celu zweryfikowania, czy podjęta decyzja o stwierdzeniu nieważności małżeństwa nie jest sprzeczna z prawem Bożym, np. czy nie zastosowano w niej akatolickiej dyscypliny przeciwnej nierozzerwalności małżeństwa.

¹⁴ Na temat stwierdzania przez (katolickie) sądy kościelne nieważności małżeństw zawartych poza Kościołem katolickim zob. Kraiński 2013.

*ciem małżeństwa kanonicznego z dnia 8 października 2019 r.*¹⁵ w art. 40 stanowi: „Szczególną rozwagę należy okazać przy sprawdzaniu stanu wolnego osób, które nie należały do Kościoła katolickiego, a zawarły małżeństwo według prawa swego wyznania lub religii, względnie według formy cywilnej. Należy domniemywać, że takie małżeństwo jest ważne i nierozzerwalne, niezależnie od tego, że zainteresowana osoba może utrzymywać, przedstawiając nawet stosowne dokumenty, iż uległo ono rozwiązaniu [...]. W związku z powyższym zawsze, gdy któreś z takich narzeczonych zawarło wcześniej małżeństwo poza Kościołem katolickim, według jakiegokolwiek formy religijnej lub cywilnej, duszpasterz winien uprzedzić nupturientów o konieczności dokładnej weryfikacji stanu wolnego i zwrócić się o zgodę ordynariusza miejsca na asystowanie przy małżeństwie, przesyłając do kurii diecezjalnej dokładny opis stanu sprawy i złożone dokumenty”.

Duszpasterzowi nie wolno w takich sytuacjach ustalać z narzeczonymi daty ślubu ani czynić żadnych innych obietnic, dopóki nie otrzyma pisemnej zgody ordynariusza miejsca na asystowanie przy zawarciu małżeństwa. Przeciwnie, powinien jasno dać do zrozumienia narzeczonym, iż muszą liczyć się z tym, że zamierzone przez nich małżeństwo może nie zostać zawarte ze względu na przeszkodę węzła (kan.1085 § 1 KPK/83). Pozwoli to uniknąć przykrych rozczarowań i strat moralnych oraz materialnych.

2. Zobowiązania naturalne

Konsekwencją społeczną rozwodów są losy małych dzieci (poniżej 18 roku życia) dzieci, które „w każdym wypadku są niewinnymi ofiarami takiej sytuacji”¹⁶. Rodzi to istotne następstwa dla funkcjonowania takich rodzin i powoduje wzrost liczby samotnych matek (najczęściej) z małżeństwami dziećmi. Liczba małych dzieci z rozwiedzionych małżeństw w Polsce przekracza

¹⁵ Dekret został promulgowany dnia 26 listopada 2019 r. przez zamieszczenie go na stronie internetowej Konferencji Episkopatu Polski: <https://episkopat.pl/aktakep312019/> [dostęp: 7.12.2019].

¹⁶ Franciscus PP., *Adhortatio apostolica post-synodalis Episcopis Presbyteris Diaconis Personis Consecratis Christianis Coniugibus omnibus Christifidelibus de Amore in Familia Amoris laetitia* (19.03.2016), AAS 108 (2016), s. 311-446; tekst polski: Ojciec Święty Franciszek, *Posynodalna adhortacja apostolska Amoris laetitia o miłości w rodzinie*, Wydawnictwo „M”, Kraków 2016, nr 245.

corocznie 50 tys. W 2018 r. było ich 53 tys., pochodzących z 36 tys. rozwiedzionych małżeństw¹⁷.

Zawarcie małżeństwa przez osobę po rozwodzie cywilnym wymaga szczególnej uwagi duszpasterza nie tylko pod kątem stwierdzenia stanu wolnego, ale także w odniesieniu do zobowiązań naturalnych i prawnych, jakie wynikają z poprzedniego związku czy związków. Kan. 1071 § 1, 3° KPK/83 wymaga zezwolenia ordynariusza miejsca na asystowanie przy małżeństwie osób, które są związane takimi zobowiązaniami¹⁸. Niestety, w dotychczas obowiązującej *Instrukcji o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* uchwalonej przez Konferencję Episkopatu Polski 5 września 1986 r.¹⁹ nie poświęcano temu zagadnieniu uwagi, jakiej wymagałaby powaga problemu, a o zobowiązaniach naturalnych wspomniano jedynie zdawkowo. W formularzu *Protokołu rozmów kanoniczno-duszpasterskich przed zawarciem małżeństwa* widniało wprawdzie pytanie: „Czy z poprzedniego małżeństwa lub związku cywilnego wynikają zobowiązania względem współmałżonka, dzieci lub innych osób?”, jednak w ogóle nie przewidywano pytania, które w naturalny sposób się nasuwało: „W jaki sposób obowiązki te są wypełniane?”.

Być może takie stanowisko jest pochodną konfliktu jurysdykcyjnego między Kościołem a państwem w przedmiocie małżeństwa i konsekwencją braku uznawania małżeństwa cywilnego za źródło zobowiązań, nawet naturalnych²⁰. Przekładało się to na marginalizowanie kwestii zobowiązań naturalnych wobec potomstwa i ewentualnie partnera z poprzedniego związku i koncentrowanie się w praktyce wyłącznie na tym, czy związek ów nie został kanonicznie uważniony.

Widać to w stosowanych niekiedy jeszcze dzisiaj formularzach kurialnych z prośbą o zezwolenie na asystowanie przy zawieraniu małżeństwa

¹⁷ Zob. Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja demograficzna Polski do 2018 r.*, s. 104.

¹⁸ Zagadnienie to omówiłem szerzej w opracowaniu: Majer 2008, 63-82.

¹⁹ „Akta Konferencji Episkopatu Polski” 1 (1998), nr 1, s. 85-137.

²⁰ Takie stanowisko było zawarte w odpowiedzi Św. Kongregacji Soboru z 1866 r., cyt. za: Lalaguna Domínguez 1961, 284(34): „An contrahens non servata Concilii sollemnitate, obligatus sit saltem obligatione naturali, cujus vigor aliquo ecclesiastico remedio compelli possit ad observanda promissa. Resp. Non esse obligatum etiam obligatione naturali”. Kongregacja uznała, iż małżeństwa cywilnego nie można zrównywać z zaręczynami.

osób po rozwodzie cywilnym. Np. na stronie internetowej jednej z kurii diecezjalnych w formularzu kancelaryjnym zatytułowanym *Uznanie stanu wolnego i zezwolenie osobie rozwiedzionej po związku cywilnym na sakramentalne małżeństwo* znajduje się gotowa formuła do podpisania przez proboszcza: „Związek ten nie został potwierdzony sakramentem małżeństwa i jest już rozwiązany przez sąd cywilny. Z dokumentów i zeznań wynika, że związek ten nie był konwalidowany oraz nie korzystano z dyspensy od formy kanonicznej zawarcia małżeństwa. Uprzejmie proszę o uznanie stanu wolnego petenta(ki) i zezwolenie mu(jej) na sakramentalne małżeństwo z wymienioną wyżej osobą”²¹. Nie ma w formularzu tej prośby żadnego odniesienia do ewentualnych zobowiązań, jakie może mieć nupturient wobec dzieci z cywilnego związku, a w szczególnych sytuacjach wobec byłego cywilnego współmałżonka.

Dlatego należy pozytywnie ocenić to, że wchodzący w życie 1 czerwca 2020 r. i zastępujący *Instrukcję* z 1986 r., nowy *Dekret ogólny o przeprowadzaniu rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa kanonicznego* z 8 października 2019 r. poświęca temu zagadnieniu więcej uwagi (zob. art. 48), nakazując dokładne przepytanie zainteresowanego nupturienta o to, jakie zaciągnął obowiązki (np. zobowiązania alimentacyjne) i w jaki sposób są one wypełniane. Zaleca się weryfikację dokumentów w tym zakresie – przede wszystkim wyroku rozwodowego oraz dokumentów potwierdzających realizację zobowiązań, np. bankowe dowody wpłaty alimentów²². Nie wyklucza się nawet – jednak wyłącznie w sytuacji konieczności – zasięgnięcia opinii osoby, z którą nupturient był wcześniej związany. Mają w tym dopomóc stosowne pytania w formularzu *Protokołu z rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem mał-*

²¹ Zob. <http://ksieza.archwva.pl/formularze/> [dostęp: 7.12.2019].

²² Oczywiście Kościół nie jest instytucją powołaną do egzekwowania obowiązku alimentacyjnego i nie wyręcza w tym zakresie organów państwowych. Jednak zaległości w ściąganiu alimentów nie mogą być przez Kościół ignorowane – zarówno w kontekście zawierania kanonicznego małżeństwa, któremu nie może towarzyszyć naruszenie praw innych (dzieci i tego rodzica, który bezpośrednio sprawuje nad nimi opiekę), jak również z tej przyczyny, że wychowanie dzieci jest jednym z podstawowych obowiązków każdego rodzica (zob. kan. 1136 KPK/83). Zob. więcej na ten temat: Kroczek 2011, 179-94.

*żeństwa*²³: „Czy z poprzedniego związku jest potomstwo (podać liczbę i wiek dzieci)? W jaki sposób wywiązuje się z naturalnych obowiązków względem dzieci? Czy ma i wypełnia obowiązek alimentacyjny? Czy z poprzedniego związku nie ma innych zobowiązań materialnych i moralnych (np. wobec współmałżonka)? Jeśli tak, w jaki sposób są one wypełniane? Czy druga strona wie o powyższych okolicznościach?” Zatajenie tak istotnych spraw groziłoby bowiem nieważnością małżeństwa (kan. 1098 KPK/83).

Pozostawałoby w sprzeczności z elementarnym poczuciem sprawiedliwości dopuszczenie takiej osoby do zawarcia małżeństwa kanonicznego, nie położyłszy odpowiedniego nacisku na kwestię posiadania naturalnych zobowiązań wobec własnych dzieci, a w niektórych przypadkach także wobec osoby, z którą poprzednio była związana.

Po zebraniu stosownych informacji i upewnieniu się, że nupturient realizuje zaciągnięte zobowiązania (najczęściej wobec własnych dzieci), należy zwrócić się do ordynariusza miejsca z prośbą o uzyskanie zezwolenia wymaganego w kan. 1071 § 1, 3° KPK/83, przedstawiając wszystkie okoliczności²⁴. Już samo podjęcie tej sprawy z należytą powagą w rozmowie z narzeczonymi wskazuje, że Kościół, nawet jeśli nie uznaje poprzedniego związku cywilnego za ważne małżeństwo, nie przechodzi obojętnie nad wynikającymi z prawa naturalnego zobowiązaniami, które w takim związku powstały. W sytuacji radykalnego lekceważenia obowiązków naturalnych i niebezpieczeństwa zgorzenia ordynariusz miejsca może odmówić zezwolenia na asystowanie i skorzystać z możliwości zakazu zawarcia małżeństwa (kan. 1077 KPK/83).

²³ Do protokołu z rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przygotowano specjalny załącznik, który wypełnia się zawsze, gdy któreś z nupturientów (albo oboje) było wcześniej związane z inną osobą węzłem małżeńskim, związkiem tylko cywilnym albo konkubinatem.

²⁴ Przygotowany wzór takiej prośby zawiera sformułowanie: „Po dokładnym zbadaniu sprawy jestem przekonany, że petent (petentka) należycie wywiązuje się ze swoich powinności wynikających z poprzedniego związku. Druga strona została poinformowana o tych powinnościach”.

3. Wpływ rozwodów na pojmovanie małżeństwa

Sytuacja osoby, która zawiera małżeństwo kanoniczne po wcześniejszym związku cywilnym i rozwodzie, każe zwrócić uwagę na jeszcze jeden ważki problem. Chodzi mianowicie o destrukcyjny wpływ nieudanego związku cywilnego na kształtowanie się zgody przy zawieraniu małżeństwa kanonicznego. Doświadczenie przeżytego i zamkniętego rozwodem związku cywilnego nie pozostaje bez wpływu na rozumienie małżeństwa jako wspólnoty całego życia między mężczyzną a kobietą w dozgonnej i bezwarunkowej miłości. Świadomość, że ktoś miał już cywilnego małżonka – a może nawet kilku, bo nie jest sytuacją rzadką, że ktoś pragnie zawrzeć kanoniczne małżeństwo po dwóch albo i więcej kolejnych cywilnych małżeństwach lub nieformalnych związkach – oraz zrodzone z tego związku czy związków potomstwo, może prowadzić do swobodnego traktowania nierozzerwalności małżeństwa. Skoro przeżyło się rozwód raz, a może i więcej razy, zawarciu kanonicznego małżeństwa może towarzyszyć myśl, że i w tym przypadku może być podobnie. Mówi się o tzw. mentalności rozwodowej²⁵, czyli przeświadczeniu, iż nie można od człowieka wymagać bezwarunkowego małżeńskiego zobowiązania, a z drugiej strony powątpiewaniu – często opartym na własnym bolesnym doświadczeniu – że może istnieć prawdziwe, udane małżeństwo²⁶. Osoby zranione, skrzywdzone w poprzednim związku, mogą mieć trudności z zaufaniem i pełnym oddaniem się obecnemu współmałżonkowi. Z tej racji mogą pragnąć zawarcia małżeństwa „na próbę”, by w razie niepowodzenia móc się wycofać.

Zarzuca się niekiedy też, że wymóg obligatoryjnej formy kanonicznej stanowi pretekst do celowego zawierania nieważnych małżeństw przez katolików, świadomych tego, że małżeństwo zawarte z pominięciem formy kanonicznej jest i tak nieważne, by móc potem łatwo od niego się uwolnić i zawrzeć bez żadnych konsekwencji ponowne małżeństwo²⁷. Tak łatwe i cyni-

²⁵ Zob. np. Sobański 2008, 5-19.

²⁶ Mówił o tym św. Jan Paweł II w przemówieniu do Trybunału Roty Rzymskiej z 1 lutego 2001 r.: „Ludziom o pewnej mentalności, bardzo dziś rozpowszechnionej, ta wizja może się wydawać sprzeczna z potrzebą samorealizacji. Trudno jest im zrozumieć, że może istnieć małżeństwo prawdziwe, choć nieudane”. Jan Paweł II, *Dzieła zebrane*, t. V, Wydawnictwo „M”, Kraków 2007, s. 726, nr 6.

²⁷ Zob. Kroczek 2009, 23-30; Tenże 2010, 857-79.

czne mnożenie nieważnych małżeństw również miałyby faworyzować mentalność rozwodową ze szkodą dla dobra dusz. Dlatego – i tu wypada przywołać to, co powiedziano wcześniej na temat zobowiązań naturalnych – nazbyt pobłażliwe potraktowanie cywilnego związku jako zupełnie niewiążącego katolika byłoby w jakimś sensie destabilizacją instytucji małżeństwa i faworyzowaniem mentalności rozwodowej poprzez utwierdzenie w przekonaniu, że małżeństwo nie stanowi definitywnego wyboru życiowego, a jest jedynie pewną sytuacją przejściową, od której stosunkowo łatwo można się uwolnić.

Takie przeświadczenie może destrukcyjnie wpływać na konsens małżeński, przekładając się na wady zgody małżeńskiej, które są powodami nieważności małżeństwa. Do takich należeć może np. wykluczenie (choćby tylko hipotetyczne, np. powodowane obawami) nierozzerwalności małżeństwa (kan. 1101 § 2 KPK/83) czy błąd co do istotnego przymiotu nierozzerwalności (kan. 1099 KPK/83).

Dlatego osoby po rozwodzie cywilnym (a także po innym doświadczeniu życia *more uxorio*, np. w konkubinacie) podczas przygotowania do zawarcia kanonicznego małżeństwa powinny być traktowane ze szczególną troską, tak by ich własne doświadczenia życiowe nie przełożyły się na wady konsensu skutkujące nieważnością. Pożądana jest indywidualna, odbiegająca od standardowej, formacja, która będzie uwzględniała doświadczenia życiowe nupurturienta.

Z tej właśnie racji w art. 44 p. 1 *Dekretu ogólnego o małżeństwie kanonicznym* wydanego w 1990 r. przez Konferencję Episkopatu Włoch²⁸ także od osób już związanych ze sobą małżeństwem cywilnym, które później zawierają małżeństwo kanoniczne, wymaga się zezwolenia ordynariusza miejsca. Wymóg ten jest podyktowany koniecznością specyficznego przygotowania ich do zawarcia małżeństwa (sakramentalnego), tak by nie pojmowali tego aktu jedynie formalistycznie jako zalegalizowanie sytuacji faktycznej, ale dokonali go ze świadomością przyjęcia sakramentu na drodze wiary. Duszpasterz winien zapytać o przyczyny, dla których wcześniej poprzestali na zawarciu małżeństwa cywilnego oraz motywację, która towarzyszy ich aktualnej decyzji zawarcia małżeństwa *coram Ecclesia*. Nie można bowiem traktować zawarcia nowego małżeństwa (kanonicznego, po wcześniejszym

²⁸ Decreto generale sul matrimonio canonico (5.11.1990), w: *Enchiridion della Conferenza Episcopale Italiana*, t. IV, Edizioni Dehoniane, Bologna 1991, s. 1312-340.

związku cywilnym) jedynie jako okazji do urzędowego uregulowania swego stanu małżeńskiego w Kościele²⁹.

W nowym wzorze *Protokołu z rozmów kanoniczno-duszpasterskich z narzeczonymi przed zawarciem małżeństwa* znajduje się pytanie, które należy zadać każdemu z nupturientów: „Dlaczego chce zawrzeć małżeństwo w Kościele?” Postawienie tego pytania, wysłuchanie udzielonej odpowiedzi, zadanie ewentualnych dodatkowych pytań, ma być okazją do podjęcia przez duszpasterza życzliwej rozmowy z narzeczonymi, skierowanej na to, by ukazać im piękno małżeństwa płynące z możliwości nierozzerwalnego oddania się sobie nawzajem przez małżonków, umacniającej roli sakramentu w małżeństwie między ochrzczonymi, a więc podstawową różnicę między związkiem cywilnym a małżeństwem zawierany w Kościele.

PIŚMIENNICTWO

- Adamowicz, Leszek. 2008. „Stwierdzenie stanu wolnego niekatolików i nieochrzczonych przed zawarciem małżeństwa kanonicznego.” *Annales Canonici* 4:39-62.
- Andrés, Domingo J. 1984. “De investigatione praematrimoniali eorum qui matrimonium attentarunt (can. 1066-1067; 1686).” *Commentarium pro Religiosis et Missionariis* 65:389-92.
- de Diego-Lora, Carmelo. 1984. “Comprobación de la libertad para contraer matrimonio de los obligados a la forma canónica y no la observaron.” *Ius Canonikum* 24:795-803.
- Fusco, Gennaro, Claudio Marras, Paolo Palumbo, and Raffaele Santoro. 2014. *Commento giuridico-pastorale al Decreto generale sul matrimonio canonico*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Jakubiak, Tomasz. 2013. „Procedury kanoniczne zmierzające do stwierdzenia stanu wolnego.” *Ius Matrimoniale* 18:25-72.
- Kijas, Zdzisław J. 2004. „Prawo Małżeńskie Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej.” W *Lex tua in corde meo. Studia i materiały dedykowane Jego Magnificencji Biskupowi Tadeuszowi Pieronkowi z okazji 40-lecia pracy naukowej*, red. Piotr Majer, i Andrzej Wójcik, 279-99. Kraków: Wydawnictwo Naukowe PAT.
- Kraiński, Wiesław. 2013. *Prawo trybunałów katolickich do rozstrzygnięcia nieważności małżeństw niekatolików art. 2-4 „Dignitas Connubii”*. Pelplin: Bernardinum.

²⁹ Zob. Fusco, Marras, Palumbo i Santoro 2014, 99-104.

- Kroczek, Piotr. 2009. "Does Obligatory Canonical Form of Marriage Contribute to «salus animarum»?" *Folia Canonica* 12:23-30.
- Kroczek, Piotr. 2010. "Should Canonical Form still be Required for the Validity of Marriage? The Future of Can. 1108 CIC 1983." In «*Iustitia et Iudicium*». *Studi di diritto matrimoniale e processuale canonico in onore di Antoni Stankiewicz*, ed. Janusz Kowal, and Joaquín Llobell, 857-79. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Kroczek, Piotr. 2011. „Kanoniczne zakazy związane z małżeństwem jako możliwość wsparcia ściążalności alimentów na dzieci.” *Polonia Sacra* 15, nr 29:179-94.
- Lalaguna Domínguez, Enrique. 1961. "El matrimonio civil ante el derecho canónico." *Ius Canonicum* 2:273-88.
- Majer, Piotr. 2008. „Zawarcie małżeństwa kanonicznego a obowiązki naturalne wynikające z poprzedniego związku.” *Annales Canonici* 4:63-82.
- Majer, Piotr. 2009. „Nowe decyzje Sygnatury Apostolskiej w sprawie małżeństw zawieranych między katolikami a prawosławnymi.” W *Finis legis Christus. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Wojciechowi Góralskiemu z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin*, t. 1, red. Józef Wroczeński, i Jan Krajczyński, 543-63. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Majer, Piotr. 2011. „Małżeństwa mieszane. Wybrane zagadnienia z praktyki kurialnej.” *Studia Oecumenica* 11:199-218.
- Nowicka, Urszula. 2012. *Stwierdzenie stanu wolnego wiernych prawosławnych na forum Kościoła katolickiego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Nowicka, Urszula. 2014. „Stwierdzenie stanu wolnego przed zawarciem małżeństwa w Kościele katolickim.” W *Kanoniczno-liturgiczne aspekty zawierania małżeństw mieszanych i im podobnych*, red. Urszula Nowicka, 119-35. Warszawa: Prymasowskie Wydawnictwo Gaudentinum.
- Sobański, Remigiusz. 2008. „Wpływ mentalności wolnych związków na ważność zgody małżeńskiej.” *Annales Canonici* 4:5-19.
- Stankiewicz, Antoni. 2007. „Artykuły wstępne.” W *Komentarz do Instrukcji procesowej „Dignitas connubii”*, red. Tomasz Rozkrut, 23-34. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia.
- Wenz, Wiesław. 2008. *Kancelaria parafialna jako przestrzeń kościelnego posługiwania. Propozycje pism i formularzy*. Wrocław: Studio Graphito.

Małżeństwo kanoniczne osób po rozwodzie cywilnym

Streszczenie

Przedmiotem artykułu są obowiązki duszpasterza w przygotowaniu do zawarcia małżeństwa kanonicznego kogoś, kto wcześniej pozostawał w małżeństwie cywilnym z inną osobą, a po rozwodzie cywilnym pragnie zawrzeć małżeństwo z kimś

innym. Omówione zostały następujące zagadnienia: 1) stwierdzenie stanu wolnego takiej osoby, 2) problem zobowiązań naturalnych, jakie zaciągnęła w poprzednim związku oraz 3) wpływ doświadczenia nieudanego związku cywilnego na pojmowanie małżeństwa i konsens małżeński.

Słowa kluczowe: małżeństwo kanoniczne, przygotowanie do małżeństwa, rozwód cywilny, małżeństwo osób po rozwodzie cywilnym, stwierdzenie stanu wolnego, zobowiązania naturalne, mentalność rozwodowa

Canonical Marriage After Civil Divorce

Summary

The subject of the article are the duties of a pastor in preparation for entering a marriage of someone who had previously been married, and after a civil divorce wishes to marry in the Church. The following issues were discussed: 1) establishment the freedom to marry, 2) the problem of the natural obligations contracted in a previous marriage, and 3) the impact of the experience of a failed previous civil marriage on the understanding of marriage and matrimonial consent.

Key words: canonical marriage, preparation for entering a marriage, civil divorce, marriage of persons after civil divorce, declaration of marital status, natural obligations, divorce mentality

Information about Author: Rev. PIOTR MAJER, Hab. J.C.D., University Professor, Head of the Department of Law on the Church Mission of Teaching and Sanctification, Faculty of Canon Law, the Pontifical University of John Paul II in Kraków; ul. Kanoniczna 9/408, 31-002 Kraków, Poland; e-mail: piotr.majer@upjp2.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0002-9516-8839>

